

روایت

۱۴۰۰ سال

تاریخ معماری و بناهای اسلامی ایرانی

گفت و گو با کاظم ملازاده و مریم محمدی

مسئولان دایره «المعارف بناهای» اریخی در دوره اسلامی

اشاره:

معماری اسلامی ایران تحت تأثیر معماری باشکوه ایران باستان نشانه‌ای از نبوغ ایرانی در دوره ایران پس از اسلام است. معماری اسلامی ایران آمیخته‌ای از تمدن غنی ایران باستان با روح الهی، تجلی یافته در قالب اسلام است. در سالهای اخیر تلاشهایی در جهت شناخت فرهنگ پربرابر ایرانی - اسلامی کشورمان و معرفی آن به دنیا از سوی نهادهای فرهنگی، مذهبی و هنری کشورمان صورت گرفته است. از جمله این تلاشها که بحق تأثیر مثبتی بر معرفی آثار تقریباً فراموش شده تمدن اسلامی در گوشه و کنار کشورمان داشته است، تدوین دایره‌المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی است که به همت پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی در دست انجام است و تاکنون ۳ مجلد از این مجموعه عظیم به بازار نشر عرضه شده است. به منظور شناخت بیشتر این مجموعه، مساجدای با کاظم ملازاده و مریم محمدی مسئولان تدوین دایره‌المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی انجام داده‌ایم که در ذیل می‌آید.

گفت و گو: جمیله معرفت

گفت و گو با کاظم ملازاده

تاکنون سه مجلد از مجموعه دایره‌المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی چاپ و منتشر شده است. به عنوان سؤال اول درباره پیشینه تدوین چنین مجموعه‌ای توضیح بفرمایید؟

قبل از آمدن من و خاتم محمدی به پژوهشگاه، طرح بزرگی به نام «دایره‌المعارف هنر دینی» با حدود ۴۰ نفر در دست اجرا و فیش‌برداری بود که دامنه‌ای گسترده داشت و شامل هنرهای مختلف اسلامی، ادبیات، نمایش، سینما و... می‌شد. در سال ۱۳۷۴، ما نیز به این مجموعه پیوستیم و چون تخصصمان باستان‌شناسی بود، بخش معماری اسلامی را به

عهده گرفتیم. ما دوباره یک طرح پژوهشی برای این کار تهیه و براساس آن معماری اسلامی را به بخشهای مختلف تقسیم کردیم. ابتدا شروع به فیش‌برداری و سپس تألیف مقالات و تدوین کتاب کردیم شروع کار در حقیقت در سال ۱۳۷۵ بود. براساس طرح اولیه ما، کل کار در حدود ۹ جلد تقسیم‌بندی شد. جلد اول آن، کلیات معماری اسلامی بود که البته ما اینجا جای جلد اول را خالی گذاشتیم. چون وقتی که ۹ جلد آماده کردند، تجربیاتی که کسب کرده‌ایم و اطلاعات زیادی که به دست آورده‌ایم به ما کمک می‌کند که براساس آن بتوانیم کلیات را بنویسیم.

جلد اولی که چاپ شده است اختصاص به بناهای آرامگاهی دارد که البته این مجموعه به چاپ دوم هم رسیده

است. چاپ اولش در ۱۴۰۰ نسخه تمام شد. جلد دوم آن اختصاصی به مساجد دارد که آن هم چاپ اولش تمام شده و به چاپ دوم رسیده است. جلد سوم آن اختصاص به بناهای عام‌المنفعه مانند پایا و سدها، بازار و حمام و بخیال دارد. جلد چهارم آن شامل مدارس و بناهای مذهبی مثل حسینیه‌ها، تکمعه‌ها، خانقاهها و مسالها می‌شود که تاپ و حروفچینی آن تمام شده و در حال صفحه‌ارایی و اصلاح است. اگر کارها زودتر پیش برود تا دو ماه دیگر منتشر می‌شود.

جلد پنجم اختصاص به دژها و بناهای دفاعی دارد که بخشی از فیش‌برداری آن انجام شده است. جلد ششم آن درباره کاروانسراها و بناهای بین راه است که آن هم تا حدودی فیش‌برداری‌اش انجام و طبقه‌بندی شده است. این دو جلد آخر

را ما در نظر داشتیم که تا اواخر سال ۱۳۸۰ تمام کنیم؛ ولی احتمالاً کاریش به سال ۱۳۸۱ می‌کشد. جلدهای بعدی آن «کاخها و بناهای حکومتی» که بعد از ۸، جلد ۲ - ۳، جلد هم به‌صورت ضمیمه داریم. کتابشناسی جامع معماری اسلامی ایران که در حقیقت به عنوان جلد اول منتشر می‌شود حدود ۶۰ تا ۷۰ درصد از کارهایش انجام شده است. یک جلد را هم به بناهای تاریخی ایران قبل از اسلام اختصاص دادیم که ضمیمه این مجموعه می‌شود.

ایدیوالم مجموعه کامل و بی‌نقصی از آب دریا بود که اگر کسی خواست پیشینه معماری ایران قبل از اسلام را نیز مطالعه کند مرجعی داشته باشد. البته در نظر داریم یک جلد دیگر را هم تحت عنوان «معماری اسلامی ایران» به این مجموعه اضافه کنیم که جلوی تمام اطلاعات موجود درباره معماری اسلامی ایران با توضیحاتش باشد.

بفرمایید که اهداف مورد نظر شما از تدوین این دایرةالمعارف چه بوده است؟

هدف اصلی تحقیق و شناسایی بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی بود. پیشینه معماری اسلامی ایران نسبت به کشورهای و تمدنهای دیگر جایگاه بسیار برجسته‌ای دارد. اما متأسفانه در ۳۰۲ قرن گذشته این معماری به فراموشی سپرده شده و جایش را «معماری بیگانه‌ای» گرفته است که هیچ تاسیسی با فرهنگ ایرانی ندارد. در حال حاضر، وضعیت معماری ایران بسیار آشفته است و اولین قدم برای احیای معماری گذشته و روزآمد کردن اطلاعات مربوط به آن، شناخت این معماری است. در شرایط موجود به دلیل فقدان مدارک مکتوب و کتاب در این زمینه بهترین راه این است که بناهای باقی مانده را شناسایی و درباره آنها مطالعه کنیم. با توجه به اینکه بیشتر این بناها در حال از بین رفتن است باید اقدام عاجلی در جهت شناسایی آنها و مطالعه خصوصیات معماریشان صورت گیرد. ما در این مجموعه سعی کردیم بناهای تاریخی را که از نظر معماری و هنری دارای ارزش است انتخاب و برای هر کدام به صورت جداگانه مقالهای تهیه

کنیم.

البته تحقیقات دقیق درباره بعضی از این بناها نیاز به مطالعات میدانی وسیعی دارد که این کار هم هزینه هنگفتی می‌برد و هم در راستای فعالیت‌های پژوهشگاه حوزه هنری نیست و سازمان میراث فرهنگی باید این وظیفه را برعهده گیرد. بر همین اساس در وهله اول، هدفمان شناسایی و مطالعه درباره این بناها و معرفی آنها در قالب یک مجموعه بود. و تا حد قابل قبولی به این هدف رسیدیم.

تاکنون تدوین چنین کاری در داخل یا خارج از کشور سابقه داشته است؟

تاکنون، کاری در این حد انجام نشده است. البته درباره بناهای شاخص ایران مثل مسجد امام و مسجد شیخ لطف‌الله تحقیق شده ولی در مورد کل بناهای تاریخی ایران تاکنون چنین کاری انجام نگرفته است. با این که آثار باستانی برخی از استان‌ها را در یک کتاب آورده‌اند؛ ولی تاکنون تحقیقی درباره بناهای تاریخی کل کشور در یک مجموعه به چاپ نرسیده است. البته آقای دکتر کنی فهرستی منتشر کرده‌اند که فقط اسامی بناها و دوره‌های تاریخی آنها به صورت قطعی یا فرضی در آن فهرست آمده است و هیچ توضیحی ندارد.

در خارج از کشور هم کارهایی کرده‌اند. به طور مثال، کتاب ده جلدی هنر ایران نوشته آرنو بوپ فقط به بناهای شاخص ایران پرداخته است نه همه بناها. این دایرةالمعارف اولین اثری است که اطلاعات آن تا این حد گسترده است. ما در هر جلد حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ بنا را معرفی کرده‌ایم. از آثار جدید در این زمینه کتابخانه‌های است که سازمان میراث فرهنگی با همکاری دانشگاه شهید بهشتی انجام می‌دهد و حاصل ۳۰ سال کار پژوهشی دانشجویان معماری است؛ در هر جلد این کتابها ۲۰ تا ۳۰ بنا معرفی شده که بیشتر به صورت عکس و نقشه است و توضیحات کمی در حد یک پاراگراف یا حداکثر نصف صفحه دارد. این کار تا حدودی نزدیک به کار ما است؛ ولی در هر جلد فقط ۲۰ تا ۳۰ بنا معرفی شده است.

این دایرةالمعارف بیشتر به چه مقوله‌هایی می‌پردازد؟

در وهله اول قصدمان معرفی معماری این بناهاست. بعضی از این بناها را فقط معرفی کردیم و در برخی موارد به غیر از معماری به سبقت تعمیرات باطنی و تاریخچه‌شان هم اشاره کرده‌ایم.

سازمان علمی دایرةالمعارف به چه صورتی است و نحوه کار بخشهای مختلف آن چگونه است؟

ما دو نفر از اعضای هیئت علمی و دارای مدرک کارشناسی ارشد باستان‌شناسی هستیم و برای فیش‌برداری از ۵ نفر کارشناس رشته معماری و رشته‌های دیگر استفاده کردیم. برای مقالات کتابخانه‌ای و تألیف مقالات را به ۲۰ نفر از اعضای مؤسسات دیگر و کارشناسان سازمان میراث فرهنگی که در استان‌ها اشتغال دارند می‌تواند به راحتی به بناها دسترسی پیدا کنند سفارش دادیم. از کسانی که پایان‌نامه‌هایی در این زمینه نوشته‌اند هم استفاده می‌کنیم. به عنوان مثال، در جلد مدارس از مقالات چند تن از دانشجویان کارشناسی ارشد که درباره مدارس سفویه اشرفیان، مدارس سفویه خراسان، مدارس خوارزمشاهی تحقیق کرده بودند استفاده کردیم و با حدود ۱۵ تا ۲۰ نفر از آنها همکاری داریم.

با توجه به کمبود نیروی انسانی متخصص در این بخش، اعضای هیئت علمی و نیروی کارآمد را چگونه انتخاب کرده‌اید؟

البته ما در این مورد مشکل زیاد داریم. به عنوان مثال، در مورد مساجد و بناهای آرامگاهی ما می‌توانستیم از مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری استفاده و مطالب را تألیف و تدوین کنیم. ولی درباره بناهایی که بنوی هستند از مطالعات کتابخانه‌ای اطلاعات خیلی کمی به دست می‌آید. بر همین اساس به مطالعات میدانی روی آوردیم و سعی کردیم با سازمان میراث فرهنگی و باستان‌شناسی که در سطح کشور پراکنده هستند رابطه برقرار کنیم و تحقیق درباره هر منطقه را به کسی که قبلاً در آنجا کار کرده است و اطلاعاتی در این

هدف اصلی، تحقیق و شناسایی بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی بود. پیشینه معماری اسلامی ایران نسبت به کشورها و تمدنهای دیگر جایگاه بسیار برجسته‌ای دارد. اما متأسفانه در ۳۰۲ قرن گذشته، این معماری به فراموشی سپرده شده و جایش را «معماری بیگانه‌ای» گرفته است که هیچ تناسبی با فرهنگ ایرانی ندارد

ما در طرح اولیه‌ای که تهیه کرده بودیم سال ۱۳۸۲ را در نظر گرفته بودیم؛ ولی احتمالاً این کار تا سال ۱۳۸۳ نیز طول خواهد کشید. جلد ۱ کتاب‌شناسی و بناهای قبل از اسلام تا حدودی آماده شده و برخی از مجلدات هم تا حدود ۷۳۰ کارش انجام شده است. بر همین اساس اگر شرایط فراهم باشد احتمال دارد تا اواخر سال ۱۳۸۲ تدوین نهایی آن به پایان برسد

زمینه دارد محول کنیم تا با تحقیق میدانی اطلاعات جدید و علمی فراهم شود. در حال حاضر، یکی از مشکلاتمان برای کارهای بعدی، نیروهای متخصص است. نیروهای متخصصی به دلیل اشتغالی که دارند کارهای ما را به عقب انداخته‌اند. به طور مثال، کاری را که می‌توانستیم در ۳۰۲ ماه انجام بدهیم اکنون یک سال طول می‌کشد.

با توجه به اینکه دامنه موضوعات این دایرةالمعارف بسیار وسیع است، چه سبستی در انتخاب مداخله‌های دایرةالمعارف داشته‌اید؟

ما فقط مسئله معماری را در نظر گرفتیم؛ یعنی بناهایی را که از نظر فن معماری و سابقه تاریخی دارای اهمیت زیادی بودند انتخاب کردیم. البته خیلی از بناهای تاریخی ۳۰۲ قرن پیش از بین رفته‌اند و هیچ آثاری از آنها به جای نمانده است که ما آنها را در نظر نگرفته‌ایم. همچنین بناهایی را که چندین بار بازسازی شده‌اند و به صورت بنای کاملاً جدیدی درآمده‌اند در نظر نگرفتیم. بنابراین در انتخاب مداخلمان فقط جنبه تاریخی و هنری بناها را در نظر گرفتیم. البته در مورد بناهای خیلی معروف مثل نظامیه نیشابور که از بین رفته ولی در کتابهای مختلف از آنها نام برده شده است و خوانندگان نیاز دارند که اطلاعاتی درباره آنها داشته باشند؛ در حد یک بند توضیحیاتی دادیم.

برای تحقیقاتان چقدر از منابع فارسی و چقدر از منابع خارجی استفاده می‌کنید؟

منابع خارجی درباره بعضی از بناها مثل بناهای آرامگاهی، امامزاده‌ها و بقعه‌ها به میزان محدودی کار کرده‌اند و فقط بناهای شاخص را مد نظر داشته‌اند. اما منابع داخلی مطالب بهتر و جامعتری دارند و به همین دلیل بیشتر از منابع داخلی استفاده می‌کنیم. در موارد خاصی مثل کپاها و سدها منابع آلمانی حاوی مطالب معتبر و کاملتری نسبت به منابع فارسی است، ما در این زمینه از منابع آلمانی استفاده زیادی کرده‌ایم. در مورد

قلعه‌ها هم چون منابع خارجی خیلی کمترین است ما فقط از منابع انگلیسی و آلمانی استفاده کردیم. البته منابع خارجی بیشتر شامل مطالبی درباره معماری ایران قبل از اسلام است و در محدوده موضوع‌های کار شده در این کتابها که به دوره اسلامی مربوط می‌شود منابع داخلی پرمحتواتر از منابع خارجی است.

با توجه به اینکه تهیه این دایرةالمعارف زیر نظر حوزه هنری انجام می‌گیرد، آیا در تأمین منابع با مشکل مالی مواجه می‌شوید؟

ما سعی می‌کنیم که این کار با کمترین هزینه انجام بشود. اگر می‌خواستیم با یک هزینه متعارف این کار را انجام بدهیم به هیچ‌وجه انجام نمی‌شد؛ یعنی به طرز هنرمندانه‌ای توانستیم با این هزینه این مجموعه را فراهم کنیم. حوزه هنری چون مسئولیتی در زمینه معماری و بناهای تاریخی ندارد نمی‌تواند از نظر مالی مسئولیت زیادی بقبل کند. بر همین اساس ما سعی می‌کنیم هزینه را کاهش دهیم بدون آنکه از کیفیت علمی دایرةالمعارف کاسته شود. با توجه به آشنایی که با کتابخانه‌ها و مراکز علمی و اسنادی داریم در جلدهای ۱ و ۲ مشکل زیادی نداشتیم؛ ولی از جلد سوم به بعد به لحاظ فقر اطلاعات در زمینه منابع دچار مشکلات زیادی شدیم. به عنوان مثال، درباره خیلی از این بناها کاری صورت نگرفته و فقط اشاره‌ای شده است که این بنای تاریخی در کدام محل قرار دارد.

به طور کلی بودجه‌ای که برای این کار تخصیص یافته چه مقدار است؟

ما در این زمینه هیچ‌گونه دخالشی نداریم. بخش مالی این کار بر عهده امور مالی پژوهشکده است. به طور دقیق اطلاع ندارم؛ ولی احتمالاً هزینه هر جلد از حدود ۵ میلیون تا ۱۰ میلیون تومان است. البته اینرقام فرضی است چون حقوق کسانی که فیش‌برداری می‌کنند و حقوق خود ما و برخی مخارج دیگر جزء این هزینه حساب نشده و در واقع این متوسط هزینه است.

همان طور که مستحضر هستید یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های تدوین دایرةالمعارفها به ر وز بون آنهاست. با توجه به فاصله‌ای که در چاپ و نشر مجلدات این مجموعه وجود دارد، فکر نمی‌کنیم که این مسئله در بازار نشر مشکل‌ساز باشد؟

البته امکان ندارد که یک کار عملی و وسیع در ۵ یا ۶ یا ۷ جلد در عرض ۳۰۲ سال انجام گیرد. بنابراین اگر بخواهیم برای چنین مجموعه‌ای کار خوب و علمی انجام دهیم حداقل به یک دوره ۸۰۷ ساله نیازمندیم. البته اگر ما ۲۰ تیروی کارآمد و ورزیده داشتیم، شاید می‌توانستیم این کار را در عرض ۳۰۲ سال هم انجام بدهیم.

جد چهارم چه زمانی آماده چاپ می‌شود؟
ما در نظر داشتیم جلد چهارم را برای نمایشگاه کتاب اردیبهشت ۱۳۸۰ آماده کنیم؛ اما متأسفانه با مشکلاتی که در زمینه چاپ و ویراستاری پدید آمد امکانپذیر نشد. احتمال می‌دهم حداکثر تا دی ماه منتشر شود.

پیش‌بینی شما برای تدوین نهایی ۹ جلد (کل مجموعه) تا چه زمانی است؟

ما در طرح اولیه‌ای که تهیه کرده بودیم سال ۱۳۸۲ را در نظر گرفته بودیم؛ ولی احتمالاً این کار تا سال ۱۳۸۳ نیز طول خواهد کشید. جلد ۱ کتاب‌شناسی و بناهای قبل از اسلام تا حدودی آماده شده و برخی از مجلدات هم تا حدود ۷۳۰ کارش انجام شده است. بر همین اساس اگر شرایط فراهم باشد احتمال دارد تا اواخر سال ۱۳۸۲ تدوین نهایی آن به پایان برسد.

این‌چنان که خود شما نیز با اطلاع هستید در کشور، چندین دایرةالمعارف در حوزه دین و اسلام در حال تدوین

است از جمله: **دایرةالمعارف بزرگ اسلامی**، **دانشنامه جهان اسلام**، **دایرةالمعارف تشیع** و... و شما که **دایرةالمعارف بناهای تاریخی اسلامی** را تدوین می کنید، آیا به نظر نمی‌رسد که نوعی **دوباره‌کاری** یا **موزی کاری** در این نوع فعالیت‌ها به‌وجود آید؟

این طور نیست. کار ما یک دایرةالمعارف کاملاً تخصصی است. آنها دایرةالمعارفهای عمومی و خیلی کلی‌تر هستند. کار ما بسیار جزئی‌تر و اختصاصی‌تر است و هیچ‌گونه تداخلی ندارد. البته در دایرةالمعارف تشیع بناهای امامزاده‌ها و بقعه‌ها که جنبه مذهبی دارند آورده شده است. در دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، مجموعه‌های بزرگ اسلامی مثل آستان قدس رضوی، حضرت معصومه و تعدادی دیگر از بناهای مذهبی آمده است؛ ولی کار ما از نظر معماری بناهای تاریخی بسیار فراتر از چیزی است که آنها آورده‌اند. حوزه کار آنها هم بسیار گسترده‌تر از محدودهٔ کاری ما است.

یکی از ویژگی‌های مهم دایرةالمعارفها داشتن مقدمه مفصل و پیوسته در جلد اول است؛ در حالی که این دایرةالمعارف دارای مقدمه‌ای مختصر است دلیل آن چیست؟

ما جلد اول را به کلیت معماری ایران اختصاص دادیم اگر می‌توانستیم جلد اول را همان ابتدا چاپ کنیم، دیگر هیچ‌کدام از این سوالات مطرح نمی‌شد؛ چون آن جلد شامل مقدمه، کلیت معماری اسلامی و پیش‌زمینه خواهد بود. از آنجا که پی از تهیهٔ ۸ جلد دایرةالمعارف اطلاعات علمی و تجربهٔ زبدهی کسب خواهد شد که بر اساس آن قادر خواهیم بود مجلد کلیت معماری اسلامی را خیلی جامع‌تر و گویاتر تهیه کنیم؛ انتشار آن را به مرحلهٔ پایانی موقوف کردیم.

برای این مجموعه ظاهراً اطلاع‌رسانی قوی صورت نگرفته است چرا؟

در این بخش که واحد پژوهش معماری است، فقط کارهای علمی و مدیریت علمی بر عهدهٔ ما است. در بخش بازاریابی که برعهدهٔ پژوهشکده قرار دارد، مناقشهٔ خیلی گویاهی شده است. خیلی از مجامع دانشگاهی یا حتی سازمان میراث فرهنگی این کتاب را نخریده‌اند و یا اصلاً متوجه وجود چنین کتابی نشده‌اند. هیچ‌گونه تبلیغی صورت نگرفته است و به همین دلیل در این زمینه مشکل زیادی داریم. البته ما چندان مقصر نیستیم، چون به آنها یادآوری کردیم که این کتاب را چگونه توزیع کنند. کتاب‌های حوزهٔ هنری بیشتر در محدودهٔ سینما، رمان، ادبیات دفاع مقدس و کتاب‌های دانشگاهی است. و بازارهای خاص خودش را دارد و چون این اولین کاری است که در این زمینه صورت می‌گیرد و بازاریابی با بازاری که آنها دارند متفاوت است، آن‌چنان که باید آن را معرفی نکرده‌اند. هیچ‌یک از دانشگاه‌ها قبل از اینکه من این کتابها را معرفی کنم آنها را نخریده بودند. همچنین این کتاب‌ها به خیلی از کتابخانه‌ها فرستاده نشده است.

آیا شما پایگاهی در اینترنت دارید و یا اصلاً برای آن فکری کرده‌اید؟

خیر، البته ما قبلاً می‌خواستیم کل کار را کامپیوتری کنیم و همهٔ این دایرةالمعارف را وارد کامپیوتر کنیم و به صورت CD منتشر سازیم. اگر این‌کار صورت می‌گرفت می‌توانستیم یک سایت اینترنتی هم داشته باشیم؟ ولی این وظیفهٔ سازمان میراث فرهنگی است که چنین کارهایی را انجام دهد. البته سازمان میراث فرهنگی سایت اینترنتی دارد و ظاهراً ۲ سایت اینترنتی هم دارد؛ اما فقط بناهای شاخص را در حد نام وارد اینترنت کرده است. خیلی از بناهایی را که ما معرفی کرده‌ایم؛ آنها نه در سایتشان دارند و نه در مرکز اسنادشان. بنابراین لازم است که چنین کاری صورت گیرد. حتی لازم است که به صورت CD هم منتشر بشود.

آیا راجع به ترجمه همزمان دایرةالمعارف به زبان‌های بین‌المللی، بخصوص عربی و انگلیسی برنامه‌ای دارید؟

چندی قبل فرانسویها با انگلیسی‌ها در این زمینه به چند نفر پیشنهاد کار دادند. من هم چندبار پیشنهاد کردم که برای جلوگیری از دوباره‌کاری، این دایرةالمعارف ترجمه شود. این وظیفهٔ پژوهشکده است که در این باره اقدام کند، چون کار مال آنهاست.

یکی از مسائل عمده‌ای که در جامعه ما وجود دارد ضعف استفادهٔ عمومی از دایرةالمعارف‌هاست. مردم آن‌طور که شایسته است نه دایرةالمعارفها را می‌شناسند و نه از آنها استفاده می‌کنند. شما مشکل را در چه می‌دانید و چه پیشنهادی برای رفع آن دارید؟

یک عده از آنهايي که دایرةالمعارفها را می‌خرند

متخصص هستند که صددرصد از آنها استفاده می‌کنند. ولی

عموم مردم چنین کتابهایی را نمی‌خرند. این کتابها به طور عمده در کتابخانه‌های مراکز استانها یا خود تهران وجود دارند؛ بنابراین بیشتر مردم با چنین کتابهایی مواجه نمی‌شوند که بتوانند از آن استفاده کنند. یکی از دلایل عمده هم این است که نیاز بالایی ندارد و در تمامی کتابخانه‌ها یافت نمی‌شود.

اینکه تعداد بیشتری از مردم از دایرةالمعارفها استفاده کنند

به مشکل عدم استقبال از کتابخانه‌ها در ایران برمی‌گردد.

تدوین دایرةالمعارفها در ایران مشکلات زیادی دارد شما در تدوین این دایرةالمعارف با چه مشکلاتی روبرو هستید؟

در وهلهٔ اول، کمبود منابع کتابخانه‌ای است که مشکل بزرگی است و در وهلهٔ دوم اگر منابع کتابخانه‌ای وجود داشته باشد، مشکل ما اعتماد به منابع و مدارک کتابخانه‌ای است. هنگامی که برای تحقیق دربارهٔ بناهای تاریخی از چنین منبع استفاده می‌کنیم با تناقضهای بسیاری مواجه می‌شویم. بر همین اساس مشکل دوم ما عدم اعتماد به منبع است.

برای رفع اودیکی اطلاعاتی از منابع، چه کارهایی انجام می‌دهید و اصولاً تا چه اندازه و چگونه به منابع اعتماد می‌کنید؟

شناخت نویسنده خیلی مهم است. نویسدگانی هستند

که ما به کارشان اعتماد داریم. تعدادی از کارها هم در مقایسه با کارهای دیگر قابل اعتماد است. در برخی از موارد هم که منبع متعدد است و ما نمی‌دانیم کدام یک صحیح‌تر است، اگر امکان داشته باشد مقایعات میدانی می‌کنیم. به طور مثال خودم دربارهٔ مساجد استان هرمزگان مقایعات میدانی انجام دادم و با خانم محمدی دربارهٔ بناهای قزوین مطالعهٔ میدانی کردند. در یک چنین مواردی اگر امکان داشته باشد با مطالعات میدانی منابع را کامل و تصحیح می‌کنیم. در غیر این صورت، از بعضی از اطلاعات موجود صرفنظر می‌کنیم و ترجیح می‌دهیم مطالب خلاصه‌تر ولی صحیح‌تر ارائه بشود.

در پایان اگر مطلب خاصی دارید بفرمایید؟

اگر این دایرةالمعارف از طرف نشرهایی مثل نشریه شما که در این زمینه فعالیت دارند معرفی و نقد بشود عدهٔ زیادی از آن استفاده می‌کنند. ما هم خوشحال می‌شویم که از نتیجهٔ زحمات و تلاشهایمان استفادهٔ درستی بشود و عدهٔ زیادی بتوانند از این دایرةالمعارف استفاده کنند.

گفت و گو با مريم محمدي

با توجه به اینکه تخصص شما در زمینهٔ معماری اسلامی است، به نظر شما معماری اسلامی چه ویژگی‌هایی دارد و چه

شایسته‌هایی با معماری ایران باستان دارد؟

به نظر من، معماری اسلامی ریشه در معماری قبل از اسلام دارد و معماری قبل از اسلام سابقهٔ زیادی در ایران دارد. در ایران، وقتی که معماری ویژهٔ اسلامی پیدا می‌کند، طبیعتاً فرهنگ اسلامی هم در آن نفوذ می‌کند و همین مسئله باعث رشد فرایندهٔ معماری اسلامی می‌شود. در دوره‌های مختلف اسلامی، تأثیری که معماری ایران باستان بر معماری اسلامی گذارده متفاوت است. به طور مثال، در دورهٔ اول اسلامی تأثیرپذیری معماری اسلامی از دوره‌های قبل از اسلام بیشتر است و در دوره‌های بعدی تأثیرپذیری به همان میزان، اما دارای ویژگی‌های خاص خودش است و معماری اسلامی، یک معماری بسیار پویا و پیشرفته است.

معماری ایران باستان چه تأثیراتی بر معماری اسلامی گذارده است؟

چون معماری اسلامی بعد از معماری ایران باستان به‌وجود آمده طبیعی است که معماری ایران باستان بر معماری اسلامی تأثیر بیشتری گذاشته است. اگر اصول مهم معماری را در نظر بگیریم، چون معماری ایران بسیار غنی بوده است در دوره‌های اسلامی آن اصول از معماری ایران باستان گرفته می‌شود و هنگامی که فرهنگ اسلامی در آن نفوذ می‌کند، وجه‌های مختلفی پیدا می‌کند و در دوره‌های خاص داری ویژگی‌های خاص خودش می‌شود.

خوشبختانه چون محققان زیادی در خصوص معماری اسلامی کار کرده‌اند، ما منابع فارسی زیادی در دسترس داشتیم و در کنار آن از منابع انگلیسی هم استفاده می‌کردیم

و از انتشار آنها آگاهی پیدا می‌کنند و تقاضا می‌دهند، ما بارها از میراث فرهنگی شهرستانها داشته‌ایم که تازه از وجود این کتاب آگاهی یافتند و تقاضای ارسال آن را دارند.

آیا در زمینه ارسال این دایرةالمعارف به کتابخانه‌های بزرگ و غنی کشور اقدامی شده است؟
بله در مورد برخی از کتابخانه‌ها که مراجعه‌کننده بیشتری دارند یا در حوزه تخصصی این رشته قرار دارند خودمان اقدام می‌کنیم؛ اما برای مراکز که در دوردست هستند خیر. این دایرةالمعارف برای ۴۰ مؤسسه و مرکز علمی مثل: کتابخانه دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه تهران و مراکز که رشته باستان‌شناسی در آن وجود دارد از طریق ما به صورت شخصی ارسال شده است.

کتابخانه‌های بزرگی در دنیا هست که جدیدترین کتابهایی را که در ایران یا سایر کشورهای جهان به چاپ می‌رسد سفارش می‌دهند و دریافت می‌کنند. شما برای معرفی این دایرةالمعارف به آنها و ارسال آن اقداماتی کرده‌اید؟
اگر سایت اینترنتی داشتیم این مشکلات حل می‌شد. حوزه هنری باید سایتی داشته باشد تا این کتابها را به چه‌مان معرفی کند ولی چون چنین چیزی وجود ندارد بالطبع این دایرةالمعارف در دنیا ناآشناخته می‌ماند. همان‌گونه که دایرةالمعارف شنیع به دلیل تبلیغ بیشتر معروف است اگر درباره این دایرةالمعارف هم به دلیل جنبه علمی آن تبلیغ کنند به همگان معرفی می‌شود و اگر این معرفی صورت بگیرد شاید این مسئله هم حل بشود.

اگر نکته دیگری به نظر تان می‌رسد لطفاً بفرمایید؟
نکته خاصی به نظر نمی‌رسد از شما متشکرم که در راه معرفی این دایرةالمعارف اقدام فرمودید.

همان‌طور که می‌دانید ما درس تاریخ را از دوره دبستان تا پایان دبیرستان داریم، برای اینکه این دایرةالمعارف برای دانش‌آموزان و نوجوانان ما قابل استفاده باشد چه باید کرد؟
البته وقتی در قالب درس قرار می‌گیرد این به معلم بستگی دارد که تا چه اندازه به دانش‌آموزان آگاهی جنین بدهد. به یاد می‌آورم که درس تاریخ دوم دبیرستان - البته حالا نمی‌دانم که چه تغییری کرده است - معادای بناهای باستانی را معرفی می‌کرد؛ اما چچه‌ها علاقه زیادی به آن نداشتند و در حد چیزی که مربوط به گذشته بوده است و حالا می‌خواهند اطلاعات جزئی از آن داشته باشند به آن اهمیت می‌نهند. ولی اگر این بودایی را مملوفا در شاگردان ایجاد کنند که به طور مثال باستان‌شناسی از این نظر که آگاهیهای اجتماعی - فرهنگی به افراد می‌دهد اهمیت دارد؛ بالطبع دانش‌آموزان علاقه‌مند خواهند شد. راه دیگر آن است که در این زمینه به دانش‌آموزان تحقیق داده شود. در رشته نقشه‌کشی، واحدی به نام واحد معماری اسلامی داریم. کتابی که در این زمینه وجود دارد درباره هر کدام از بناها به طور خلاصه توضیح داده است. مملمان می‌توانند در این زمینه اطلاعات بیشتری از دانش‌آموزان بخواهند. این کار باعث آشنایی بیشتر دانش‌آموزان و خانواده‌هایشان با این گونه کتابها می‌شود.

در زمینه بخشی و تبلیغ این دایرةالمعارف در مدارس چه کرده‌اید؟
متأسفانه این دایرةالمعارف در دانشگاهها هم زیاد بخش نشده است؛ چه برسد به مدارس.

به طور کلی با چه مراکز علمی، فرهنگی و آموزشی در کشور برای ارسال این دایرةالمعارف تماس گرفته‌اید؟
توزیع این دایرةالمعارفها به عهده حوزه هنری است، سازمان میراث فرهنگی اولین مرکزی است که طالب این کتابهاست. در مورد دانشگاهها اقدام زیادی نشده است. برخی از مؤسسات و مراکز خوششان به دنبال این گونه کتابها هستند

در تعیین این دایرةالمعارف بیشتر از چه منابعی استفاده می‌کردید؟

خوشبختانه چون محققان زیادی درخصوص معماری اسلامی کار کرده‌اند ما منابع فارسی زیادی در دسترس داشتیم و در کنار آن از منابع انگلیسی هم استفاده می‌کردیم. هم محققان ایرانی و هم خارجی در زمینه معماری اسلامی کوشش زیادی مینوشتند.

به طور کلی، روزی چند ساعت کار می‌کردید و در این راه با چه مشکلاتی مواجه بودید؟

اگر ساعات کاری و سامان مطالعه جنین در کتابخانه‌ها یا منزل را کنار هم بگذاریم روزی ۸ ساعت می‌شود. در زمینه مشکلات هم همان‌طور که آقای ملازاده عنوان کردند، مشکل منابع و بازاریابی و معرفی این دایرةالمعارف را داشته‌ایم و مشکل ما به این مسئله برمی‌گردد که حوزه هنری بیشتر فعالیتش در زمینه سینمایی و هنری است. حتی تعلق‌هایی که در چاپ دایرةالمعارف پیش می‌آید به این مسئله برمی‌گردد. به طور مثال، سه جلد اول با ورق کاهی و کیفیت بسیار بد به چاپ رسید؛ اما وقتی که با همان کیفیت نامناسب فروش نسبتاً خوبی پیدا کرد، بار دوم با کاغذ و کیفیت بهتری به چاپ رسید.

در جامعه ما ضعف عمومی استفاده از دایرةالمعارفها وجود دارد شما چه پیشنهادی برای رفع این مشکل دارید؟

دایرةالمعارف یک کتاب تخصصی است و استفاده از آن را نمی‌شود اجباری کرد. این خود مردم هستند که باید علاقه‌مند به استفاده از آن باشند. به عنوان مثال بیشتر مردم به فرهنگ لغات نیاز دارند و به آن مراجعه می‌کنند؛ ولی دایرةالمعارفهای تخصصی مورد استفاده کسانی است که با تحصیلاتشان در آن زمینه است یا به آن مسئله علاقه‌مند هستند.

برای ایجاد علاقه، رسانه‌های گروهی مثل صدا و سیما یا آگاهی که در زمینه معماری یا سایر زمینه‌ها به افراد می‌دهد، می‌تواند این علاقه را در افراد ایجاد کند وگرنه انگیزه خاصی برای جذب مردم به سوی این دایرةالمعارفها وجود ندارد.